

Ενότητα πρώτη (στίχοι 1-53)

ΤΟ ΠΡΟΟΙΜΙΟ - Η ΙΚΕΣΙΑ ΤΟΥ ΧΡΥΣΗ

1 ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Ως προς το χρόνο, από το στίχο 12 και μέχρι το στίχο 53, βρισκόμαστε στην πρώτη ημέρα της έπους (και στο δέκατο χρόνο του Τρωικού πολέμου). Οι πρώτοι 7 στίχοι αποτελούν το προοίμιο της *Ιλιάδας*, ενώ οι στίχοι 8-11 αποτελούν την εισαγωγή στην επική αφήγηση. Ως προς τον τόπο, τα γεγονότα διαδραματίζονται στο στρατόπεδο των Ελλήνων στην Τροία. Τα πρόσωπα που συμμετέχουν στη σκηνή των στίχων 12-52 και μιλάνε είναι ο Χρύσης και ο Αγαμέμνωνας. Τα πρόσωπα που απλώς αναφέρονται σ' αυτή τη σκηνή είναι ο Αχιλλέας, ο Δίας, ο Απόλλωνας, οι Αχαιοί, ο Πρίαμος, η κόρη του Χρύση και η Λητώ.

2 ΔΟΜΗ - ΥΠΟΕΝΟΤΗΤΕΣ

- 1^η υποενότητα: στίχοι 1-11. Προοίμιο – Επίκληση της Μούσας – Εισαγωγή στην επική αφήγηση.
- 2^η υποενότητα: στίχοι 12-24. Ο Χρύσης ζητάει την απελευθέρωση της κόρης του.
- 3^η υποενότητα: στίχοι 25-43. Ο Αγαμέμνωνας αρνείται και διώχνει το Χρύση – Η προσευχή του Χρύση.
- 4^η υποενότητα: στίχοι 44-53. Ο Απόλλωνας στέλνει λοιμό στους Αχαιούς.

3 ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

• 1^η υποενότητα

Ο ποιητής αρχίζει το ποίημά του παρακαλώντας τη Μούσα να τον βοηθήσει να διηγηθεί τον τρομερό θυμό του Αχιλλέα, που έγινε αιτία πολλών συμφορών για τους Αχαιούς. Ο Αχιλλέας θύμωσε ύστερα από μία φιλονικία με τον Αγαμέμνονα. Υπεύθυνος για την έχθρα των δύο ηρώων ήταν ο θεός Απόλλωνας, ο οποίος οργίστηκε με τον Αγαμέμνονα επειδή δε σεβάστηκε τον ιερέα του, το Χρύση.

• 2^η υποενότητα

Ο Χρύσης ήρθε στο στρατόπεδο των Αχαιών με πλουσιοπάροχα λύτρα, για να ζητήσει πίσω την κόρη του που την κρατούσε σκλάβο ο Αγαμέμνονας. Έχοντας στα χέρια του το στεφάνι του Απόλλωνα, ο Χρύσης παρακαλούσε τους Αχαιούς να δεχτούν τα λύτρα και να ελευθερώσουν την κόρη του. Όλοι συμφώνησαν πως πρέπει να σεβαστούν τον ιερέα και να κάνουν δεκτό το αίτημά του.

• 3^η υποενότητα

Ο Αγαμέμνονας είχε αντίθετη άποψη –φέρθηκε άσχημα στο Χρύση και τον έδιωξε απειλώντας τον. Φοβισμένος και πικραμένος, ο γερο-ιερέας εγκατέλειψε το στρατόπεδο των Αχαιών. Κι όταν έφτασε σε απόσταση ασφαλείας, στάθηκε για να προσευχηθεί στον Απόλλωνα, ζητώντας του να τιμωρήσει σκληρά τους Αχαιούς.

• 4^η υποενότητα

Ο Απόλλωνας εισάκουσε την προσευχή του ιερέα του και κατέβηκε θυμωμένος απ' τον Όλυμπο, με τη φαρέτρα και το θεϊκό τόξο στους ώμους του. Στάθηκε απέναντι απ' το στρατόπεδο των Αχαιών και τους έστειλε το φοβερό λοιμό, εξαιτίας του οποίου πέθαιναν σωρηδόν οι Αχαιοί.

4 ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο ποιητής επικαλείται τη Μούσα. Της ζητάει να τον βοηθήσει να διηγηθεί το μεγάλο θυμό του Αχιλλέα, που έγινε αιτία πολλών συμφορών για τους Αχαιούς. Υπεύθυνος γι' αυτό το θυμό είναι ο Απόλλωνας, που έσπειρε τη διχόνοια ανάμεσα στον Αχιλλέα και στον Αγαμέμνονα, επειδή ο τελευταίος δε σεβάστηκε τον ιερέα του θεού, το Χρύση. Ο Χρύσης ζήτησε να ελευθερώσουν οι Αχαιοί την κόρη του, αλλά ο Αγαμέμνονας δε δέχτηκε το αίτημά του. Τότε ο ιερέας παρακάλεσε τον Απόλλωνα να τιμωρήσει τους Αχαιούς. Ο θεός ανταποκρίθηκε κι έστειλε στο στρατόπεδο των Αχαιών το φοβερό λοιμό.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ – ΓΛΩΣΣΙΚΑ – ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ – ΦΡΑΣΕΙΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ

θεά (η): Η ίδια λέξη υπάρχει και στο αρχαίο κείμενο. Πρόκειται για την προστάτιδα θεά της επικής ποίησης και των επικών ποιητών, που ήταν κόρη του Δία και της Μνημοσύνης. Στην *Οδύσσεια*, ο Όμηρος την αποκαλεί «μούσα». Στον Ησίοδο, η προστάτιδα θεά της επικής ποίησης αποκτά το όνομα «Καλλιόπη» και θεωρείται μία από τις εννέα συνολικά Μούσες, που προστατεύουν τις τέχνες. Σύμφωνα με τον Ησίοδο, οι εννέα Μούσες είναι: η Κλειώ (προστάτιδα της ιστορίας), η Ευτέρπη (προστάτιδα της μουσικής), η Θάλεια (προστάτιδα της κωμωδίας), η Μελπομένη (προστάτιδα της τραγωδίας), η Τερψιχόρη (προστάτιδα του χορού και της ελαφράς ποίησης), η Ερατώ (προστάτιδα της λυρικής ποίησης και των ύμνων), η Πολύμνια (προστάτιδα της μιμικής τέχνης), η Ουρανία (προστάτιδα της αστρονομίας) και η Καλλιόπη (προστάτιδα της επικής ποίησης). Σύμφωνα με τις αντιλήψεις των Ελλήνων, οι Μούσες χάριζαν λίγη από τη μαγεία τους σε όσους θνητούς συμπαθούσαν. Έτσι, ο εκλεκτός αποκτούσε την ικανότητα να μιλάει και να τραγουδάει με πολύ όμορφο τρόπο και να μαγεύει αυτούς που τον ακούνε. Κέντρο λατρείας των Μουσών ήταν η Πιερία και ο Όλυμπος.

θυμός: Στο αρχαίο κείμενο έχουμε τη λέξη *μήνις* (γεν. *μήνιος* ή *μήνιδος* [ή]), που σημαίνει «οργή» και δηλώνει κυρίως την οργή των θεών.

Αχιλλέας: Είναι ο σημαντικότερος ήρωας της Ιλιάδας. Πατέρας του είναι ο Πηλέας, βασιλιάς της Φθίας, και μητέρα του η θαλάσσια θεότητα Θέτις. Όταν γεννήθηκε, η μητέρα του τον βούτηξε στα νερά της Στύγας για να τον κάνει αθάνατο. Αλλά η φτέρνα του ενός ποδιού του, από την οποία τον κρατούσε η Θέτις, δε βράχηκε από τα μαγικά νερά, με αποτέλεσμα να είναι το μοναδικό θνητό (και συνεπώς τρωτό) σημείο του σώματός του. Όταν ήταν μικρός, ο Αχιλλέας έμαθε την τέχνη της μουσικής και της ιατρικής από τον Κένταυρο Χείρωνα. Όταν χρησιμοποιούμε σήμερα τη φράση *Αχιλλείος πτέρνα*, εννοούμε «το ασθενές, το αδύνατο, το τρωτό σημείο».

Αχαιοί: Αχαιούς ονομάζει ο Όμηρος τους Έλληνες.

ανδράγαδες ψυχές = γενναίες ψυχές. Από το ρήμα *ανδραγαθώ* (= είμαι γενναίος / κάνω γενναίες πράξεις). Στο αρχαίο κείμενο έχουμε τη φράση *ἰφθίμους ψυχάς*. Το επίθετο *ἰφθιμος*, -ον και *ἰφθιμος*, -η, -ον σημαίνει «ισχυρός, δυνατός, ρωμαλέος» και συνοδεύει κυρίως τους ήρωες.

ροβόλησε = έριξε, έστειλε (εδώ). Το ρήμα *ροβολώ*, *ροβολάω* σημαίνει «κατεβαίνω τρέχοντας από ύψωμα, κατηφορίζω». *Ρόβολος* (ο) είναι ο κατήφορος.

Άδης: Ένας από τους τρεις γιους του Κρόνου και της Ρέας. Μαζί με τους αδερφούς του Δία και Ποσειδώνα μοιράστηκαν το βασίλειο του πατέρα τους. Κατά τη μοιρασιά, ο Άδης, που ονομάζεται και Πλούτωνας, πήρε τον Κάτω Κόσμο. Συχνά το όνομά του ταυτίζεται με τον ίδιο τον Κάτω Κόσμο.

αρπάγματα = λείες. *Αρπαγμα* σημαίνει «λεία». Στο αρχαίο κείμενο έχουμε τις λέξεις *έλώρα* και *δαΐτα*. Η λέξη *έλωριον* ή *έλωρ* (τό) σημαίνει «λεία, λάφυρο / σπάραγμα» και χρησιμοποιείται κυρίως για το άταφο πτώμα το οποίο κατασπάραζαν τα σκυλιά και τα όρνεα. Η λέξη *δαίς*, *δαιτός* (ή) σημαίνει «φαγητό / συμπόσιο».

βουλή (η) = βούληση, θέληση / διάθεση.

Κρονίδης: Ο γιος του Κρόνου. Έτσι αποκαλείται ο Δίας, που είχε πατέρα τον Κρόνο και μητέρα τη Ρέα.

Ατρείδης: Ο γιος του Ατρέα. Έτσι αποκαλείται πάντα ο Αγαμέμνωνας, βασιλιάς των Μυκηνών, γιος του Ατρέα από το γάμο του με την Αερόπη, αδερφός του Μενέλαου και επικεφαλής των Αχαιών που ήρθαν στην Τροία.

Απόλλων: Γιος του Δία και της Λητώς, αδερφός της Άρτεμης, θεός του φωτός, της μουσικής και των προφητειών. Βρίσκεται με το μέρος των Τρώων.

λώβα (η) = η λέπρα. Εδώ όμως έχει γενικότερη σημασία και δηλώνει τη μολυσματική και θανατηφόρα ασθένεια, όπως η πανούκλα.

λύτρα (τα) = το αντίτιμο για την απελευθέρωση ενός αιχμαλώτου.

σκήπτρο (το): Χρυσό (ή επίχρυσο) ραβδί που λειτουργούσε ως σύμβολο εξουσίας. Το κρατούσαν συνήθως οι βασιλιάδες, οι ιερείς, οι μάντιες, οι κήρυκες και οι δικαστές. Επίσης, στις συνελύσεις, όσοι ήθελαν να μιλήσουν κρατούσαν στο χέρι το σκήπτρο τους ή έπαιρναν το σκήπτρο από τον κήρυκα.

Φοίβος: Άλλη ονομασία του Απόλλωνα. Προέρχεται από το επίθετο *φοΐβος*, -η, -ον, που σημαίνει «αγνός, καθαρός / λαμπρός, διαυγής».

του Φοίβου το στεφάνι: Στο αρχαίο κείμενο έχουμε τη λέξη *στέμματα*. Πρόκειται για τον πληθυντικό του ουσιαστικού *στέμμα* (τό), που δηλώνει το στεφάνι που τύλιγαν στο ραβδί τους οι ικέτες, αυτοί δηλαδή που παρακαλούσαν, που κέτευαν για κάτι. Ωστόσο, εδώ πρόκειται μάλλον για στεφάνι το οποίο δηλώνει την ιδιότητα του Χρύση, που ήταν ιερέας του Φοίβου, του Απόλλωνα.

γενναίοκαρδος = αυτός που έχει γενναία καρδιά (ο ανδρείος ή ο μεγαλόψυχος).

την πόλιν του Πριάμου: Εννοεί το Ίλιον (την Τροία), του οποίου βασιλιάς ήταν ο Πρίαμος, κατά τη διάρκεια του Τρωικού πολέμου.

αφού πορθήσετε = αφού κυριέψετε, αφού κατακτήσετε (*πορθώ*).

αποδώσετε σ' εμέ = δώστε μου πίσω (*αποδίδω*).

ποδητός = αγαπητός.

τον μακροβόλον τοξευτήν Απόλλωνα = τον τοξότη Απόλλωνα που ρίχνει τα βέλη του μακριά.

ευλαβείσθε = σέβεστε, φοβάστε (*ευλαβούμαι*).

αλαλάξαν = έβγαλαν κραυγή, φώναξαν δυνατά (*αλαλάζω*).

Αγαμέμνωνας: Βλ. παραπάνω, τη λέξη «Ατρείδης».

δεν το 'στεργεν = δεν το δέχτηκε, δε συμφώνησε (*στέργω*).

μη σ' απαντήσω = μη σε συναντήσω (*απαντώ*).

σιμά = κοντά.

κοίλα πλοία: Κοίλα λέγονταν τα πλοία γιατί δεν είχαν κατάστρωμα (δηλαδή επίπεδο δάπεδο που να σκεπάζει το κύτος, το κοίλωμα, το αμπάρι τους), αλλά ήταν εντελώς βαθουλά.

μη θαρρεύεις του θεού το σκήπτρο και το στέμμα = μην παίρνεις θάρρος από το σκήπτρο και το στέμμα του θεού. Ο Αγαμέμνωνας υπονοεί ότι δε θα φανούν χρήσιμα αυτά στο Χρύση, ότι ο θεός δε θα τον βοηθήσει. Με τα λόγια αυτά ο Ατρείδης δείχνει να μη σέβεται τον Απόλλωνα. Αλλά ας μην ξεχνάμε ότι ο Απόλλωνας υποστηρίζει τους Τρώες, βρίσκεται δηλαδή στο αντίπαλο στρατόπεδο.

δεν δ' απολύσω = δε θα ελευθερώσω (*απολύω*).

γήρας (το) = γηρατειά.

Άργος: Η ευρύτερη περιοχή της Αργολίδας, στην οποία βασίλευε ο Αγαμέμνωνας.

η άκρα της θαλάσσης = η ακρογιαλιά, η ακροθαλασσιά, η παραλία.

ηχερός = ηχηρός, αυτός που βγάζει δυνατό ήχο.

ανάμερα = παράμερα, σε ερημικό μέρος.

γόνος (ο) = παιδί.

Λητώ: Κόρη του ζεύγους των Τιτάνων Φοίβης και Κοίου, μητέρα του Απόλλωνα και της Άρτεμης, από το σμίξιμό της με το Δία.

αργυρότοξος = αυτός που έχει αργυρό, ασημένιο (ή λαμπρό) τόξο (η ίδια λέξη και στο αρχαίο κείμενο).

Χρύση (η): Πόλη που βρισκόταν απέναντι από την Τένεδο, κοντά στην Κίλλα. Από αυτήν καταγόταν ο Χρύσης, ο ιερέας του Απόλλωνα.

Κίλλα (η): Πόλη που βρισκόταν στον Αδραμύττιο κόλπο, κοντά στη Χρύση, και ήταν φημισμένη για το λαμπρό ναό του Απόλλωνα.

Τένεδος (η): Νησί κοντά στις ακτές της Τρωάδας.

Σμινθεύς, -έως (ο): Επίθετο του Απόλλωνα. Υπάρχουν δύο απόψεις για την ετυμολογία της λέξης. Σύμφωνα με την πρώτη, το επίθετο προέρχεται από τη Σμίνθη, πόλη της Τρωάδας. Σύμφωνα με τη δεύτερη όμως άποψη, προέρχεται από την αιολική λέξη *σμίνθος* (*δ*), που σημαίνει «ποντικός». Αν δεχτούμε τη δεύτερη άποψη, τότε *Σμινθεύς* είναι «αυτός που σκοτώνει, που εξολοθρεύει τα ποντίκια».

ερίφων = κατσικιών (*δ, ή, ἔριφος* = το κασίκι).

τον πόθον τελείωσέ μου = εκπλήρωσε την επιθυμία μου, κάνε μου τη χάρη.

Όλυμπος: Το βουνό στο οποίο κατοικούσαν οι δώδεκα μεγάλοι θεοί. Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι κάθε θεός είχε το δικό του ξεχωριστό τόπο κατοικίας. Μόνο ο Δίας κατοικούσε μόνιμα στον Όλυμπο.

ολόκλειστος = κλειστός από παντού.

φαρέτρα (η) = θήκη για βέλη.

χολωμένος = θυμωμένος, εξοργισμένος (*χολώνομαι*).

όμοιαζε την νύχτα = έμοιαζε με τη νύχτα, ήταν δηλαδή σκοτεινός στην όψη (αφού ήταν θυμωμένος). Ο Όμηρος παρομοιάζει τον Απόλλωνα με τη νύχτα, για να εκφράσει τον τρόπο που πρόκειται να σκορπίσει ο θεός στο στρατόπεδο των Αχαιών.

των πλοίων κάθισε αντίκρυ = κάθισε, στάθηκε απέναντι στα πλοία (*άντικρυ* = απέναντι).

απόλυσε το βέλος = έριξε το βέλος.

αχός (ο) = ήχος.

πικροφόρος = αυτός που φέρνει πίκρα, πόνο, οδύνη, θλίψη. Στο αρχαίο κείμενο έχουμε το επίθετο *έχεπευκής*, -ές, που σημαίνει ή «πικρός» ή «οξύς, διαπεραστικός».

ακόντιο (το) = αυτό που ρίχνεται, που εξακοντίζεται (με τη γενική σημασία της λέξης). Στο αρχαίο κείμενο έχουμε τη λέξη *βέλος (τό)* (= καθετί που εκσφενδονίζεται). Φυσικά, ο τοξότης Απόλλωνας ρίχνει, εδώ, βέλη.

των νεκρών παντού πυρές εκαίαν = έκαιγαν παντού οι φωτιές που αποτέφρωναν τα πτώματα. Έχουμε εδώ έναν από τους ομηρικούς αναχρονισμούς. Την εποχή του Τρωικού πολέμου, επικρατέστερη ήταν η ταφή και όχι η καύση των νεκρών. Η καύση συνηθιζόταν την εποχή που έζησε και δημιούργησε ο ποιητής. Ο Όμηρος δηλαδή αποδίδει εδώ συνήθειες της εποχής του στην εποχή την οποία περιγράφει. Άλλωστε, στην εποχή του πίστευαν ότι μόνο με την αποτέφρωση η ψυχή του νεκρού εγκαταλείπει οριστικά τον κόσμο των ζωντανών και βρίσκει την τέλεια ανάπαυση.

ΑΝΑΛΥΣΗ – ΕΡΜΗΝΕΙΑ

► 6.1. Βασικά θέματα

- α) Για να πει την ιστορία του, ο ποιητής χρειάζεται τη βοήθεια της Μούσας.
- β) Ο θυμός του Αχιλλέα έφερε πολλές συμφορές στους Αχαιούς.
- γ) Ο θυμός ήταν αποτέλεσμα της έχθρας που έσπειρε ο Απόλλωνας ανάμεσα στον Αχιλλέα και στον Αγαμέμνονα, επειδή ο τελευταίος πρόσβαλε τον ιερέα Χρύση και δεν άφησε ελεύθερη την κόρη του.

► 6.2. Ο κόσμος του Ομήρου και της *Ιλιάδας*

6.2.1. Ο στρατός, η πόλη και ο οίκος

Τι μαθαίνουμε για το βασιλιά και τη συνέλευση του στρατού

Στο στίχο 7, ο Αγαμέμνονας αποκαλείται από τον ποιητή «άρχων των ανδρών». Η αντίστοιχη φράση στο αρχαίο κείμενο είναι *ἄναξ ἀνδρῶν*. Στο στίχο 9, ο Αγαμέμνονας ονομάζεται «βασιλιάς» (*βασιλεύς* στο αρχαίο κείμενο). Στους στίχους 15-16, τέλος, ακούμε ότι ο Χρύσης παρακαλούσε γενικά όλους τους Αχαιούς, αλλά πιο πολύ τους δύο γιους του Ατρέα, τον Αγαμέμνονα δηλαδή και το Μενέλαο, τους οποίους αποκαλεί «βασιλείς» (στο αρχαίο κείμενο έχουμε τη φράση *κοσμήτορες λαῶν*). Προκαταβολικά πρέπει να πούμε ότι ο Όμηρος χρησιμοποιεί συχνά τους όρους: *ἄναξ* και *βασιλεύς*.

Η λέξη *ἄναξ* σημαίνει «κύριος, δεσπότης» (αλλά και «οικοδεσπότης») και αποδίδεται στους θεούς (κυρίως στον Απόλλωνα) και στους ήρωες (κυρίως στον Αγαμέμνονα). Στην *Οδύσσεια*, *ἄναξ* αποκαλείται και ο μάντης Τειρεσίας (ως εξέχουσα προσωπικότητα που κατέχει ένα υψηλό αξίωμα). Η λέξη προέρχεται από το ποιητικό ρήμα *ἀνάσσω*, το οποίο σημαίνει «είμαι κύριος, δεσπότης, κυρίαρχος, κυβερνώ, εξουσιάζω». Η λέξη *βασιλεύς* σημαίνει ό,τι και η λέξη *ἄναξ*: «κύριος, δεσπότης / οικοδεσπότης». Η ποιητική λέξη *κοσμήτωρ* σημαίνει «αυτός που παρατάσσει στρατό ή τον οδηγεί στον πόλεμο, ο ηγεμόνας». Τι συμβαίνει λοιπόν; Οι λέξεις *ἄναξ*, *βασιλεύς* και *κοσμήτωρ* δηλώνουν την ίδια ακριβώς ιδιότητα και το ίδιο αξίωμα;

Θα μας βοηθήσει να ξέρουμε ότι στη ραψωδία I της *Ιλιάδας* βρίσκουμε το συγκριτικό βαθμό *βασιλεύτερος* και τον υπερθετικό *βασιλεύτατος*. Πράγμα που σημαίνει ότι μπορεί κάποιος βασιλιάς να είναι βασιλικότερος από έναν άλλο βασιλιά. Θα μας βοηθήσει επίσης το γεγονός ότι οι θεοί αποκαλούνται πάντοτε *ἄνακτες* και ποτέ *βασιλείς*. Συνδυάζοντας αυτά τα στοιχεία, οδηγούμαστε φυσιολογικά σε ένα πρώτο και πρόχειρο συμπέρασμα. Ότι δηλαδή η λέξη *ἄναξ* αποδίδει ένα αξίωμα μεγαλύτερο, σημαντικότερο από αυτό που αποδίδει η λέξη *βασιλεύς*. Το συμπέρασμα αυτό έρχεται να ενισχύσει και η γνώση μας, από τον τρωικό θρύλο, ότι αρχιστράτηγος των Αχαιών στην εκστρατεία εναντίον της Τροίας ήταν ο Αγαμέμνονας, τον οποίο ο Όμηρος αποκαλεί, στο στίχο 7, *ἄνακτα ἀνδρῶν*.

Το γεγονός ότι, στους στίχους 15-16, ο Χρύσης απευθύνει τις παρακλήσεις του κυρίως προς τον Αγαμέμνονα και το Μενέλαο, δεν πρέπει να μας οδηγήσει στο λανθασμένο συμπέρασμα ότι ο Μενέλαος εξισώνεται με το μεγάλο αδερφό του. Άστοχα εδώ ο μεταφραστής βάζει στα χείλη του ιερέα την προσφώνηση «βασιλείς Ατρείδες». Στο αρχαίο κείμενο, ο Όμηρος λέει *Ἀτρείδαι τε καὶ ἄλλοι ἐϋκνήμιδες Ἀχαιοί*. Απευθυνόμενος δηλαδή ο Χρύσης στους συγκεντρωμένους Αχαιούς, λέει: «Γιοι του Ατρέα (= Αγαμέμνονα και Μενέλαε) κι εσείς οι άλλοι

Αχαιοί με τις ωραίες περικνημίδες». Και αμέσως πριν, αναφερόμενος στους δύο Ατρείδες, ο ποιητής χρησιμοποιεί το χαρακτηρισμό *κοσμήτορες λαῶν*.

Είδαμε πιο πάνω ότι *κοσμήτωρ* είναι αυτός που παρατάσσει το στρατό ή τον οδηγεί στον πόλεμο. Πάλι ο τρωικός θρύλος έρχεται να μας βοηθήσει εδώ. Πράγματι, ο Αγαμέμνονας και ο Μενέλαος ήταν αυτοί που, μετά την αρπαγή της Ελένης από τον Πάρη, συγκέντρωσαν το στρατό (τους λαούς) των Αχαιών και τον οδήγησαν στην Τροία. Δίκαια, συνεπώς, αποκαλούνται *κοσμήτορες λαῶν*. Αλλά, με αυτό το χαρακτηρισμό ο Όμηρος δεν εξισώνει το Μενέλαο με τον Αγαμέμνονα. Αποδίδει απλώς ένα πραγματικό γεγονός – πραγματικό, μέσα στα πλαίσια του τρωικού θρύλου. Αν ήθελε να εξισώσει τους δύο ήρωες, θα αποκαλούσε και το Μενέλαο *άνακτα*. Απεναντίας, δεν τον αποκαλεί καν «βασιλέα».

Ας δούμε τώρα από πιο κοντά τον «άνακτα» Αγαμέμνονα και τη σκηνή που διαδραματίζεται με το Χρύση. Ο ιερέας του Απόλλωνα φτάνει στο στρατόπεδο των Αχαιών για να εξαγοράσει την ελευθερία της κόρης του. Ο ποιητής μάς λέει ότι ο Χρύσης παρακαλούσε όλους τους Αχαιούς. Αυτό μας αναγκάζει να υποθέσουμε ότι οι Αχαιοί είχαν συγκεντρωθεί για να τον ακούσουν, είχαν δηλαδή συγκαλέσει κάποιας μορφής συνέλευση. Η άποψη αυτή ενισχύεται και από τους στίχους 22-23, όπου ο ποιητής μάς πληροφορεί ότι, ακούγοντας τις παρακλήσεις του Χρύση, οι Αχαιοί «όλοι αλαλάξαν» και «είπαν τον ιερέα / να σεβασθούν και τα λαμπρά λύτρα δεκτά να γίνουν». Η όλη σκηνή θυμίζει ψηφοφορία διά βοής. Ο Χρύσης εκθέτει το αίτημά του στους συγκεντρωμένους Αχαιούς, οι οποίοι το κάνουν δεκτό διά βοής. Μάλιστα, ο Όμηρος χρησιμοποιεί το ρήμα *έπευφήμησαν*, που σημαίνει «έδειξαν, εξέφρασαν με φωνές ή επευφημίες τη συγκατάθεσή τους».

Η συνέλευση λοιπόν των Αχαιών αποφασίζει να γίνουν δεκτά τα λύτρα και να απελευθερωθεί η κόρη του Χρύση. Αλλά υπάρχει κάποιος που δε συμφωνεί μ' αυτή την απόφαση. Πρόκειται για τον «άνακτα» Αγαμέμνονα, ο οποίος μιλάει με άσχημο τρόπο στον ιερέα και τον διώχνει με απειλές από το στρατόπεδο. Κανείς από τους συγκεντρωμένους Αχαιούς, που μόλις πριν λίγο ψήφισαν υπέρ του Χρύση, δεν τολμάει να εναντιωθεί στη βούληση του Αγαμέμνονα. Ο ιερέας του Απόλλωνα αναγκάζεται να εγκαταλείψει άπραγος, πικραμένος και φοβισμένος το στρατόπεδο των Αχαιών. Σε τι συμπεράσματα μας οδηγεί αυτή η σκηνή;

Πρώτα πρώτα, καταλήγουμε στη διαπίστωση ότι, για να παρθούν αποφάσεις σχετικές με σημαντικά ζητήματα, απαιτείται η σύγκληση μιας συνέλευσης. Όσοι συμμετέχουν σ' αυτή τη συνέλευση έχουν δικαίωμα ψήφου (διά βοής). Η ψηφοφορία διεξάγεται με βάση το πλειοψηφικό σύστημα. Και λογικά θα περιμέναμε η απόφαση των πολλών να γίνεται σεβαστή και να επικυρώνεται. Βλέπουμε όμως ότι στο τέλος επικρατεί η βούληση ενός ανθρώπου ο οποίος διαφωνεί με τους πολλούς. Και ξέρουμε ότι αυτός ο άνθρωπος είναι αρχιστράτηγος, «βασιλεύς» και «άνακτας». Επομένως, στην ενότητα αυτή μαθαίνουμε τα εξής για το στρατό των Αχαιών:

Επικεφαλής του στρατού είναι ένας άντρας, που αποκαλείται *ἄναξ* και *βασιλεὺς* (και *κοσμήτωρ λαῶν*) και δείχνει να έχει απόλυτη εξουσία, απόλυτη κυριαρχία. Επειδὴ ξέρουμε από τον τρωικό θρύλο ότι στην Τροία πήγαν ηγεμόνες από πολλές περιοχές της Ελλάδας, υποθέτουμε ότι ο *ἄναξ* Αγαμέμνονας είναι ένα είδος υπερ-ηγεμόνα, που εξουσιάζει όχι μόνο τους στρατιώτες και τους αξιωματούχους αλλά και τους άλλους ηγεμόνες (καθένας από τους οποίους θα μπορούσε ίσως να είναι «άναξ» της χώρας του). Βέβαια, για να παρθούν αποφάσεις που αφορούν το στράτευμα, απαιτείται η σύγκληση μιας στρατιωτικής συνέλευσης. Αλλά η συνέλευση αυτή έχει μάλλον τυπικό χαρακτήρα και περιορισμένες αρμοδιότητες, αφού ο «άναξ» μπορεί να ανατρέψει τις αποφάσεις της και να επιβάλει τη δική του βούληση. Τον τελευταίο δηλαδή λόγο στο στράτευμα φαίνεται πως τον έχει ο «άναξ». Οι αποφάσεις του γίνονται σεβαστές και δεσμεύουν όλους όσοι συμμετέχουν στη συνέλευση. Θεωρούνται δηλαδή αποφάσεις όλου του στρατεύματος.

Αυτή την τελευταία παρατήρηση έρχεται να ενισχύσει και ο στίχος 42, όπου ο Χρῦσης παρακαλεί τον Απόλλωνα να ρίξει τα βέλη του σε *ὄλους* τους Δαναούς (Αχαιούς). Λογικά, θα περιμέναμε να ζητήσει ο ιερέας την τιμωρία μόνο του Αγαμέμνονα, αφού οι υπόλοιποι Αχαιοί τάχθηκαν υπέρ της απελευθέρωσης της κόρης του. Αλλά ο Χρῦσης ζητάει από το θεό τη γενική τιμωρία των Αχαιών. Και τούτο μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο αν δεχτούμε ότι η απόφαση του «άνακτα» Αγαμέμνονα θεωρείται απόφαση ολόκληρου του στρατεύματος και, συνεπώς, καθιστά συνυπεύθυνους όλους τους Αχαιούς.

6.2.2. Τα ἴθη, τα ἔθιμα και οι θεσμοί

α) Οι ιερείς

Ο Χρῦσης είναι ιερέας του θεού Απόλλωνα. Στο αρχαίο κείμενο, στο στίχο 11 ο ποιητής αποκαλεί το Χρῦση *ἄρητῆρα* και στο στίχο 22 *ἱερῆα*. Η ποιητική λέξη *ἄρητῆρ* (ὄ) προέρχεται από το ποιητικό ρήμα *ἄράομαι*, που σημαίνει «προσεύχομαι / επικαλούμαι (κάποια θεότητα) / παρακαλώ να γίνει κάτι, εύχομαι». Ο *ἄρητῆρ* δηλαδή είναι ο άνθρωπος που προσεύχεται, που επικαλείται κάποια θεότητα και που εύχεται, που παρακαλεί τη θεότητα να κάνει κάτι – και η θεότητα συνήθως τον εισακούει. Στο στίχο 36, ακούμε ότι ο Χρῦσης παρακαλεί τον Απόλλωνα, προσευχόμενος σ' αυτόν (στο αρχαίο κείμενο ο Όμηρος χρησιμοποιεί το ρήμα *ἄράομαι*). Και στο στίχο 37, αρχίζει την παράκλησή του με τη φράση «άκουσέ με» (η προστακτική *κλῦθί μεν* του αρχαίου κειμένου σημαίνει «άκουσέ με με προσοχή, δώσε προσοχή στις ικεσίες μου, άκουσε τις παρακλήσεις μου με καλή διάθεση»). Στο στίχο 41 ο Χρῦσης λέει στο θεό *τόδε μοι κρήνην ἐέλωρ*, που σημαίνει «εκπλήρωσε αυτόν εδώ τον πόθο μου, αυτή την επιθυμία μου». Στο

στίχο 43, ο μεταφραστής χρησιμοποιεί τα ρήματα «ευχήθη» (*εύχομαι*) και «άκουσεν» (*ακούω*). Στο αρχαίο κείμενο έχουμε αντίστοιχα τις φράσεις *ὡς ἔφατ' εὐχόμενος* (= «έτσι είπε [προσ]ευχόμενος [ο Χρύσης]») και *τοῦ δ' ἔκλυε* (= «και τον ει-σάκουσε [ο Φοίβος Απόλλωνας]»).

Η λέξη *ἱερεὺς* -έως ἢ -ῆος (*ὁ*) δηλώνει αυτόν ο οποίος φροντίζει να γίνει σωστά μια θυσία σ' ένα θεό, ο οποίος επιμελείται τα της θυσίας. Ο *ἱερεὺς* είναι δηλαδή, κατά κάποιον τρόπο, αυτός που μεταφέρει τη θυσία στο θεό. Στους στίχους 40-41, για να πείσει τον Απόλλωνα, ο Χρύσης τού θυμίζει (με μια ρητορική υπόθεση) ότι του έκαψε «μεριά καλοθρεμμένα / ταύρων και ερίφων». Του θυμίζει δηλαδή ότι έχει κάνει πολλές θυσίες προς τιμήν του. Τέλος, στους στίχους 14-15, ακούμε ότι ο Χρύσης «στο χρυσό σκήπτρο τυλικτό του Φοίβου το στεφάνι / εκράτει». Τούτο σημαίνει ότι οι ιερείς είχαν κάποια διακριτικά σύμβολα της θέσης τους. Το κυριότερο από αυτά τα σύμβολα ήταν το σκήπτρο, στην κορυφή του οποίου τύλιγαν συχνά κάποιες ταινίες.

Ο Αιμίλιος Μιρό (*Η καθημερινή ζωή στην εποχή του Ομήρου*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1995, σσ. 76-77) μας λέει ότι, στην ομηρική κοινωνία, οι ιερείς «δεν επιτελούν στα ιερά μια διαρκή και ρυθμισμένη λατρεία στη θεότητα [όπως κάνουν οι σύγχρονοι ιερείς]. Το λειτούργημα των ιερέων δεν είναι για να εκτελούν μια τέτοια λατρεία. Οι τελετές, από τις οποίες η πιο βασική και η πιο συχνή είναι η θυσία και από τις οποίες ένας μικρός μόνο αριθμός εκτελείται σε καθορισμένη ημερομηνία, τελούνται από την πόλη, από τις ομάδες και από τα άτομα, στο όνομά τους και για λογαριασμό τους. Σ' αυτές τις τελετές, αυτός που προσφέρει τη θυσία δεν είναι ο ιερέας, μα ο άρχοντας, ο αρχηγός της ομάδας, το άτομο. Ο ιερέας δεν είναι παρά ο παρευρισκόμενος, ο βοηθός, ο εποπτεύων. Εποπτεύει για τη σωστή τήρηση των κανόνων, [...] σφάζει το θύμα, το γδέρνει, χωρίζει τα εντόσθια, κόβει τα κομμάτια, εποπτεύει στο τελετουργικό ψήσιμό του. [...] Εκπληρώνει κανονικά δύο βασικές ιεροτελεστίες. Σφάζει το θύμα και αρχίζει την τελετή. Απαγγέλλει με τους καθορισμένους τύπους την προσευχή που συνοδεύει τη θυσία, η οποία αποτελεί το αντικείμενο της τελετής. Ο ιερέας, σ' αυτή την περίπτωση, δεν είναι ο εντεταλμένος του θεού, αλλά ο εντεταλμένος αυτού που προσφέρει τη θυσία και η παρουσία του είναι υποχρεωτική. Οι δύο λέξεις που προσδιορίζουν τον ιερέα στο ομηρικό λεξιλόγιο αντιστοιχούν ακριβώς σ' αυτό το ρόλο. Είναι ο *ἱερεύς*, αυτός που θυσιάζει, αυτός που μεταφέρει τη θυσία στο θεό. Ταυτόχρονα, είναι ο *ἀρητήρ*, ο προσευχόμενος, αυτός που παρακαλεί το θεό για το άτομο που προσφέρει τη θυσία. Είναι ο διερμηνέας ανάμεσα στους ανθρώπους και στο θεϊκό κόσμο, αυτός που εισακούεται από το θεό».

Ως διερμηνέας, μεσολαβητής ανάμεσα στους ανθρώπους και στους θεούς, ο ιερέας κατέχει υψηλότερη κοινωνική θέση και είναι σεβαστός απ' όλους. Η προσβολή ενός ιερέα ισοδυναμεί με προσβολή του ίδιου του θεού, τον οποίο αυτός ο ιερέας εκπροσωπεί, και θεωρείται μέγιστο παράπτωμα. Γι' αυτό και μας εντυπω-

σιάξει ο προσβλητικός τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρεται στο Χρύση ο Αγαμέμνονας. Ο Ατρείδης κάνει εδώ ένα σοβαρό σφάλμα, το οποίο γίνεται ακόμα σοβαρότερο αν λάβουμε υπόψη μας ότι ο Χρύσης έρχεται στο στρατόπεδο των Αχαιών με διπλή ιδιότητα – αυτήν του ιερέα και αυτήν του ικέτη. Τι συμβαίνει λοιπόν; Είναι τόσο ασεβής άνθρωπος ο Αγαμέμνονας; Φαίνεται πως είναι. Το μόνο «ελαφρυντικό» που μπορούμε να του αναγνωρίσουμε είναι το γεγονός ότι ο Απόλλωνας είναι ένας θεός εχθρικός προς τον Αγαμέμνονα και τους Αχαιούς, αφού μάχεται στο πλευρό των Τρώων. Ίσως γι' αυτό ο Ατρείδης δε σέβεται και δεν αναγνωρίζει ούτε αυτόν ούτε τον ιερέα του. Ας μην ξεχνάμε ότι, στα λόγια που απευθύνει στο Χρύση, ο Αγαμέμνονας δεν τον προσφωνεί «ιερέα» αλλά «γέροντα» (στίχος 26). Και του επισημαίνει ότι, αν τον συναντήσει ξανά κοντά στο στρατόπεδο, δε θα τον βοηθήσουν ούτε το σκήπτρο ούτε το στέμμα του θεού (στίχοι 26-28). Αλλά οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι το «ελαφρυντικό» αυτό δεν είναι και πολύ ισχυρό. Ο Αγαμέμνονας φέρθηκε με μεγάλη ασέβεια στο Χρύση (και συνεπώς και στον Απόλλωνα), γι' αυτό και πρόκειται να τιμωρηθεί. Το δυστύχημα είναι ότι μαζί του θα τιμωρηθούν και όλοι οι Αχαιοί, τους οποίους εξουσιάζει.

β) Τα λύτρα

Στους στίχους 12-13, μαθαίνουμε ότι ο Χρύσης ήρθε στο στρατόπεδο των Αχαιών «με λύτρα πλουσιοπάροχα την κόρη του να λύσει». Και στους στίχους 19-20, ο ιερέας του Απόλλωνα παρακαλεί τους Αχαιούς να δεχτούν τα λύτρα του και να ελευθερώσουν την κόρη του. Οι πληροφορίες αυτές μας κάνουν να σκεφτούμε ότι ήταν διαδεδομένη εκείνη την εποχή η συνήθεια να εξαγοράζουν την ελευθερία κάποιου αιχμαλώτου δίνοντας λύτρα (αποζημίωση). Λύτρα επίσης έδινε κάποιος όταν ήθελε να εξαγοράσει την ίδια του τη ζωή ή να πάρει από τα χέρια του εχθρού το νεκρό σώμα κάποιου δικού του ανθρώπου για να το θάψει.

γ) Η παλλακεία

Στους στίχους 13 και 19-20, μαθαίνουμε ότι η κόρη του Χρύση είναι αιχμάλωτη των Αχαιών. Και στους στίχους 29-31, γίνεται η διευκρίνιση ότι την κόρη του ιερέα την έχει ο Αγαμέμνονας, ο οποίος δηλώνει ότι θα την πάρει μαζί του στην πατρίδα του και θα την έχει σύντροφό του μέχρι τα βαθιά γεράματα. Αλλά, όπως ξέρουμε από τον τρωικό θρύλο και από την *Οδύσσεια*, ο Αγαμέμνονας είναι παντρεμένος με την Κλυταιμνήστρα. Συνεπώς, η κόρη του Χρύση θα παίξει μάλλον το ρόλο της ερωμένης. Μιας ερωμένης, ωστόσο, επίσημης κατά κάποιον τρόπο, αφού θα μπορεί να ζει μέσα στο ίδιο σπίτι με τη σύζυγο του εραστή της. Οδηγούμαστε, συνεπώς, στο συμπέρασμα ότι η παλλακεία, δηλαδή η απόκτηση μιας ή περισσότερων γυναικών, που έπαιζαν το ρόλο της ερωμένης, ήταν επίσημος θεσμός στην αρχαιότητα. Οι γυναίκες αυτές ονομάζονταν παλλακίδες και ήταν ή αιχμάλωτες πολέμου ή αγορασμένες δούλες.

Ο θεσμός της παλλακειάς δείχνει ότι οι αρχαίοι είχαν νομιμοποιήσει τη συζυγική απιστία (από την πλευρά του άντρα). Όπως όμως τονίζει ο Αιμίλιος Μιρό, συχνά οι απιστίες του άντρα «ήταν ενταγμένες στα πλαίσια της οικογενειακής πολιτικής. Γιατί δεν ήταν φρόνιμο να έχει κανείς πολλούς νόμιμους γιους, αν ήθελε να αποφύγει τον τεμαχισμό της πατρικής κληρονομιάς. Ήταν προτιμότερο να έχει νόθους, που δε διαθέτουν δικαιώματα στη διανομή των γαιών, αλλά που μπορούν, ταυτόχρονα, να αντικαταστήσουν το νόμιμο κληρονόμο, σε περίπτωση εξαφάνισής του». Μητέρες αυτές των νόθων παιδιών ήταν δούλες του σπιτιού ή παλλακίδες αγορασμένες εξεπιτούτου, τις οποίες ο άντρας του σπιτιού έβαζε, συχνά, στο ίδιο ύψος με τη νόμιμη γυναίκα του.

δ) Οι θυσίες

Στους στίχους 40-41, ο Χρύσης υπενθυμίζει στον Απόλλωνα τις θυσίες που έχει κάνει προς τιμήν του, προσπαθώντας να τον πείσει να εκληρώσει την επιθυμία του και να τιμωρήσει τους Αχαιούς, που αρνήθηκαν την απελευθέρωση της κόρης του. Στο αρχαιοελληνικό θρησκευτικό πλαίσιο, οι δώδεκα θεοί δέχονται με ευχαρίστηση τις θυσίες που κάνουν οι άνθρωποι. Τα κρέατα των θυσιασμένων ζώων ψήνονται και ύστερα μοιράζονται στους ανθρώπους που συμμετέχουν στη θυσία. Στους θεούς δίνονται τα οστά των σφαγίων. Αλλά πώς προέκυψε αυτή η θρησκευτική συνήθεια και τι υποδηλώνει;

Ο Ησίοδος μας λέει, στη *Θεογονία* του, ότι θεοί και άνθρωποι συναντήθηκαν κάποτε στη Μηκώνη (δηλαδή στη Σικυώνα) για να ρυθμίσουν τις μεταξύ τους σχέσεις. Τότε, λοιπόν, ο Προμηθέας, που ήταν με το μέρος των θνητών, θέλησε να ξεγελάσει το Δία. Έτσι, έσφαξε ένα μεγαλόσωμο βόδι και τα κομμάτια τα χώρισε σε δύο μερίδια, ένα για τους θεούς κι ένα για τους ανθρώπους. Απ' τη μια μεριά έβαλε τα κρέατα και τα παχιά εντόσθια μέσα σε ξίγκι και τα σκέπασε με την κοιλιά του σφαγμένου ζώου. Απ' την άλλη μεριά έβαλε όλα τα κόκαλα και τα σκέπασε με άσπρο ξίγκι. Όταν είδε τα δύο μερίδια, ο Δίας κατηγόρησε τον Προμηθέα για μεροληψία και άδικη μοιρασιά. Τότε, ο Προμηθέας τον προσκάλεσε να διαλέξει πρώτος όποιο μερίδιο αγαπούσε η ψυχή του. Ο Δίας έπεσε στην παγίδα και διάλεξε το άσπρο ξίγκι, που έκρυβε από κάτω τα κόκαλα. Έτσι, κάθε φορά που οι άνθρωποι θυσιάζουν στους θεούς, κρατάνε για τον εαυτό τους τα κρέατα των σφαγμένων ζώων και προσφέρουν στους αθάνατους τα κάτασπρα οστά.

Η συνήθεια της θυσίας υποδηλώνει σχέσεις δοσοληψίας (δούναι και λαβείν) και ταυτόχρονα σχέσεις φιλίας ανάμεσα σε θεούς και ανθρώπους. Δηλαδή, θεοί και άνθρωποι αναπτύσσουν μεταξύ τους προχωρημένες κοινωνικές σχέσεις. Για να είναι αρμονικές αυτές οι σχέσεις, πρέπει οι θνητοί να είναι συνεπείς και να μη λησμονούν να προσφέρουν κάθε τόσο θυσίες στους θεούς. Ο άνθρωπος που δε θυσιάζει στους θεούς δεν μπορεί και να ζητήσει τη βοήθειά τους. Για να πάρουν κάτι οι θνητοί από τους αθάνατους, πρέπει και να τους δώσουν κάτι. Γι' αυτό ο

Χρύσης υπενθυμίζει στον Απόλλωνα τις θυσίες που έχει κάνει προς τιμήν του. Είναι σαν να του λέει: «εγώ δεν ξέχασα ποτέ να σου θυσιάσω ταύρους και ερίφια. Οφείλεις λοιπόν να μου κάνεις τη χάρη και να τιμωρήσεις τους Αχαιούς». Και, όπως βλέπουμε παρακάτω, ο Απόλλωνας πείθεται και εισακούει τις παρακλήσεις του ιερέα του.

6.2.3. Οι αξίες, ο ανθρωπισμός και η φιλοσοφία

α) Οι ανδρώπινες ψυχές και ο Άδης

Στο στίχο 3, μαθαίνουμε ότι ο θυμός του Αχιλλέα έστειλε πολλές ψυχές ηρώων στον Άδη. Πρέπει να σταθούμε σε τρεις λέξεις του αρχαίου κειμένου: *προϊάπτω* («ροβολώ» στη μετάφραση), *ψυχή* (έτσι και στη μετάφραση) και *Ήιδης* («Άδης» στη μετάφραση). Στον Όμηρο, το ρήμα *προϊάπτω* σημαίνει πάντοτε «στέλνω κάποιον πρόωρα στον Κάτω Κόσμο». Το ουσιαστικό *ψυχή* προέρχεται από το ρήμα *ψύχω*, που σημαίνει «πνέω, φυσώ / ψυχραίνω, δροσίζω / ξεραίνω, στεγνώνω». *Ψυχή* είναι η πνοή, το πνεύμα, η ζωή. *Ήιδης* ή *Άδης* είναι ο βασιλιάς του Κάτω Κόσμου ή ο ίδιος ο Κάτω Κόσμος.

Πρέπει να προσέξουμε ιδιαίτερα τους στίχους 4-5, όπου ο Όμηρος μας λέει «κι έδωκεν αυτούς [δηλαδή τους ήρωες] αρπάγματα των σκύλων και των ορνέων». Στο αρχαίο κείμενο διαβάζουμε: *αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν / οἰωνοῖσιν τε πᾶσι*. Και προηγουμένως, στο στίχο 3, διαβάσαμε *πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν ἠρώων* («ανδράγαθες ροβόλησε πολλές ψυχές στον Άδη ηρώων»). Παρατηρούμε εδώ κάτι περίεργο. Στο στίχο 3 βρίσκουμε τη φράση *ψυχὰς ἠρώων* και στο στίχο 4 την αντωνυμία *αὐτούς*, που υπονοεί *τοὺς ἠρώας*. Έχουμε δηλαδή από τη μια μεριά τις ψυχές των ηρώων (που κατεβαίνουν στον Άδη) και από την άλλη τους ίδιους τους ήρωες (που τους κατασπαράζουν τα σκυλιά και τα όρνια). Γιατί ο ποιητής διαχωρίζει τους ήρωες από τις ψυχές τους;

Στον Όμηρο, η λέξη *ψυχή* δεν έχει την αφηρημένη σημασία που έχει σήμερα. (Την αφηρημένη έννοια της ψυχής ή του πνεύματος ο Όμηρος την αποδίδει με τις λέξεις *φρένες* και *κραδίη*.) Η *ψυχή* είναι το είδωλο του ανθρώπου, το οποίο επιζεί μετά το θάνατο και κατοικεί στον Άδη. Εκεί, στον Κάτω Κόσμο, η ψυχή διατηρεί τη μορφή του σώματος στο οποίο ανήκε, αλλά (όπως μαθαίνουμε από τη ραψωδία λ της *Οδύσσειας*) δεν έχει σαρκική υπόσταση, δεν μπορεί κάποιος να την αγγίξει με τα χέρια – μοιάζει δηλαδή με άδεια σκιά. Ας θυμηθούμε την Κίρκη, που είχε πει στον Οδυσσέα (στη ραψωδία κ της *Οδύσσειας*) ότι οι ψυχές περιφέρονται στον Άδη σαν άδειες σκιές με το νου τους σαλεμένο. Ας θυμηθούμε επίσης ότι, για να επικοινωνήσει με τις ψυχές (στη ραψωδία λ της *Οδύσσειας*), ο Οδυσσέας έπρεπε να τις αφήσει να πιουν αίμα, ώστε να ανακτήσουν τη μνήμη και το λογικό τους.

Για τον Όμηρο, όσο ο άνθρωπος είναι ζωντανός, η ψυχή του βρίσκεται συνήθως σε αδράνεια. Δηλαδή, υπάρχει απλώς μέσα του, χωρίς να κάνει οτιδήποτε. Κάνει αισθητή την παρουσία της μόνον όταν ο άνθρωπος λιποθυμάει ή βρίσκεται πολύ κοντά στην ώρα του θανάτου του. Και η μοναδική της λειτουργία είναι να αποχωρίζεται από το σώμα, την ώρα του θανάτου, και να παίρνει το δρόμο για τον Άδη. Το σώμα είναι αυτό που χαρακτηρίζει το ζωντανό άνθρωπο και, συνεπώς, αυτό μπορεί να ταυτιστεί μαζί του. Γι' αυτό και ο Όμηρος διαχωρίζει τους ήρωες από τις ψυχές τους. Τα σώματα που κατασπαράζονται από τα όρνια και τα σκυλιά είναι οι ήρωες. Οι ψυχές που κυλούν στον Άδη είναι απλά είδωλα των ηρώων. Αλλά γιατί ο Όμηρος μας δίνει τόσο παραστατικά τη φρικιαστική σκηνή της κατασπάραξης των σωμάτων;

Πολύ απλά, γιατί θέλει να κάνει ακόμα πιο τρομακτικές τις συνέπειες που είχε ο θυμός του Αχιλλέα. Μας λέει δηλαδή ότι, εξαιτίας αυτού του θυμού, όχι μόνο πέθαναν πολλοί ήρωες, αλλά και τα σώματα πολλών άλλων κατασπαράχθηκαν από τα σκυλιά και τα όρνια. Και γιατί αυτή η κατασπάραξη είναι τόσο τρομακτική; Δεν είναι το ίδιο πράγμα το να πεθάνει κανείς και το να κατασπαραχθεί το σώμα του; Για τον Όμηρο (και γενικά για τους Έλληνες, σε όλες τις περιόδους της αρχαιότητας) δεν είναι το ίδιο. Κι αυτό γιατί είναι ακλόνητη η πεποίθηση ότι τα σώματα των νεκρών πρέπει να θάβονται. Αν ένας νεκρός μείνει άταφος, δε θα πάρει ποτέ τη θέση του στο βασίλειο του Κάτω Κόσμου, όπου ανήκει. Το φάντασμα του θα είναι καταδικασμένο να περιπλανιέται αιώνια, χωρίς να βρίσκει λύτρωση. Και από αυτή την περιπλάνηση δε βλάπτεται μόνο ο νεκρός. Κινδυνεύουν και οι ζωντανοί. Αλλά πώς να θάψεις ένα σώμα που το έχουν κατασπαράξει τα σκυλιά και τα όρνια; Τρομερός (= καταστρεπτικός, ολέθριος) λοιπόν ο θυμός του Αχιλλέα, γιατί τρομερές είναι οι συνέπειές του.

Β) Η «βουλή» του Δία, το θεϊκό σχέδιο

Στο στίχο 5, ο Όμηρος μας λέει ότι, τόσο με το θυμό του Αχιλλέα όσο και με τις ολέθριες συνέπειες αυτού του θυμού, «η βουλή γενόνταν του Κρονίδη». Στο αρχαίο κείμενο έχουμε τη φράση *Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή*. Το ρήμα *τελείομαι* σημαίνει «εκτελούμαι, εκπληρώνομαι». Το ουσιαστικό *βουλή* (ἡ) προέρχεται από το ρήμα *βούλομαι* (= θέλω, επιθυμώ, έχω στο νου μου) και σημαίνει «επιθυμία, θέληση, απόφαση (κυρίως των θεών) / σχέδιο». Φαίνεται λοιπόν πως όλα όσα έγιναν τα σχεδίασε, ή τουλάχιστον τα επιθυμούσε, ο Δίας. Αλλά, αν ισχύει αυτό, τότε προκύπτουν μια σειρά ερωτήματα. Δεν ευθύνεται ο Αχιλλέας για όλη αυτή την κατάσταση; Κι αν δεν ευθύνεται, ποια είναι η συμμετοχή του; Μήπως είναι ένα απλό εκτελεστικό όργανο του Δία; Η οργή του και οι συνέπειές της είναι σχέδιο του μεγάλου θεού; Κι αν ναι, γιατί θέλησε ο Δίας να εξελιχθούν έτσι τα πράγματα; Και, πάνω απ' όλα, τι συμβαίνει τελικά με τους θεούς; Επεμβαίνουν όποτε θέλουν στις ανθρώπινες υποθέσεις και καθορίζουν τις εξελίξεις όπως αυ-

τοί επιθυμούν; Κι αν ναι, τότε ποια είναι η ελευθερία την οποία έχει ο άνθρωπος; Μήπως είναι τελικά μια απλή μαριονέτα στα χέρια των θεών;

Αυτά τα ερωτήματα θα τεθούν ξανά και ξανά σε ολόκληρη την *Ιλιάδα*, όπως είδαμε να τίθενται και σε ολόκληρη την *Οδύσσεια*. Εδώ, στην πρώτη ενότητα, δεν παίρνουμε ξεκάθαρες απαντήσεις. Για το μόνο που είμαστε βέβαιοι είναι ότι οι θεοί επεμβαίνουν στη ζωή των ανθρώπων με τρόπο καταλυτικό. Η επέμβασή τους είναι συνήθως αυτόβουλη, αλλά μερικές φορές μπορεί να προκληθεί και από τους ίδιους τους ανθρώπους. Δεν είναι μόνο η βούληση του Δία που μας το βεβαιώνει αυτό. Είναι και ο Απόλλωνας που, όπως μαθαίνουμε στους στίχους 9-10, άναψε την έχθρα μεταξύ του Αγαμέμνονα και του Αχιλλέα και έστειλε στο στράτευμα των Αχαιών λοιμό «που εθέριζε τα πλήθη». Στους στίχους 48-52, βλέπουμε το θυμωμένο θεό να εξαπολύει τα τρομερά του βέλη εναντίον ανθρώπων και ζώων. Στους στίχους 17-18, ακούμε το Χρύση να εύχεται να φροντίσουν οι θεοί (δηλαδή να μεσολαβήσουν) ώστε οι Αχαιοί να κυριεύσουν την Τροία και να επιστρέψουν ευτυχισμένοι στην πατρίδα τους. Και στους στίχους 41-42 ακούμε πάλι τον ιερέα να παρακαλεί τον Απόλλωνα να τιμωρήσει τους Αχαιούς. Ας προσπαθήσουμε όμως να βάλουμε σε μια σειρά τα δεδομένα που προκύπτουν από αυτή την ενότητα. Για να το πετύχουμε αυτό, δεν πρέπει να ακολουθήσουμε τη σειρά με την οποία διηγείται τα γεγονότα ο ποιητής στο προοίμιο, αλλά να ξεκινήσουμε από το στίχο 12 και να τελειώσουμε με τους πρώτους στίχους του έπους. Έχουμε λοιπόν τα εξής:

Ο Χρύσης, ιερέας του Απόλλωνα, έρχεται στο στρατόπεδο των Αχαιών για να εξαγοράσει με λύτρα την ελευθερία της κόρης του, την οποία κρατάει ο Αγαμέμνονας. Ο Ατρείδης καταφρονεί το Χρύση, δεν κάνει δεκτό το αίτημά του και τον διώχνει με απειλές. Ο ιερέας παρακαλεί τον Απόλλωνα να τιμωρήσει τους Αχαιούς για την ανάρμοστη συμπεριφορά του αρχηγού τους. Ο θεός οργίζεται με τον Αγαμέμνονα, κατεβαίνει στην Τροία και στέλνει λοιμό στους Αχαιούς. Ταυτόχρονα, ανάβει έχθρα ανάμεσα στον Ατρείδη και στον Αχιλλέα. Οι δύο ήρωες φιλονικούν και έρχονται σε διάσταση (χωρίζονται). Ο Αχιλλέας θυμώνει και ο θυμός του αποδεικνύεται τρομερός, καταστροφικός. Εξαιτίας αυτού του θυμού, συμφορές πέφτουν πάνω στους Αχαιούς, πολλοί ήρωες πεθαίνουν και πολλών τα σώματα μένουν άταφα και κατασπαράζονται από σκυλιά και όρνια. Ο Δίας φαίνεται πως επιθυμεί όλη αυτή τη φοβερή κατάσταση – αν δεν την έχει σχεδιάσει ο ίδιος.

Η επεξεργασία αυτών των δεδομένων μάς οδηγεί στα εξής πρώτα συμπεράσματα σχετικά με το θέμα που εξετάζουμε:

- i) Η συμπεριφορά και οι ενέργειες των ανθρώπων δεν πηγάζουν από τους ίδιους, αλλά οφείλονται μάλλον στους θεούς. Οι θνητοί μοιάζουν να είναι μαριονέτες στα χέρια των αθανάτων.
- ii) Οι θεοί επεμβαίνουν όποτε και όπως θέλουν στις ανθρώπινες υποθέσεις και καθορίζουν τις εξελίξεις. Ωστόσο, κάποιες φορές οι άνθρωποι μπορούν να

- προκαλέσουν οι ίδιοι την επέμβαση των θεών (όπως γίνεται με το Χρύση), οπότε δεν μπορούμε να είμαστε και τόσο σίγουροι ότι είναι απλές μαριονέτες.
- iii) Ο Δίας φαίνεται να καταστρώνει κάποια σχέδια για πράγματα που αφορούν τους ανθρώπους. Η βούληση του μεγάλου θεού εκπληρώνεται, είτε το επιθυμούν είτε όχι οι άνθρωποι, και με οποιοδήποτε κόστος.

► 6.3. Οι θεοί της Ιλιάδας

6.3.1. Ο ανθρωπομορφισμός των θεών – Ανθρώπινοι θεοί

Ο ποιητής καλεί τη θεά (τη μούσα) να τον βοηθήσει στην αφήγηση της ιστορίας του. Ο Χρύσης επικοινωνεί με τον Απόλλωνα και μπορεί να τον πείσει να του κάνει κάποια χάρη. Ο Απόλλωνας οργίζεται με τον Αγαμέμνονα, στέλνει λοιμό στους Αχαιούς και βάζει τον Ατρείδη να μαλώσει με τον Αχιλλέα. Εμφανίζεται μάλιστα έξω από το στρατόπεδο των Αχαιών με μορφή πολεμιστή. Τέλος, ο Δίας κάνει τρομερά σχέδια για τους ανθρώπους και φροντίζει να εκπληρωθεί η βούλησή του με οποιοδήποτε κόστος για τους θνητούς. Μήπως όλα αυτά θυμίζουν περισσότερο τον κόσμο των ανθρώπων και λιγότερο τον κόσμο των θεών; Για να καταλάβουμε τι συμβαίνει, πρέπει να αφήσουμε για λίγο την *Ιλιάδα* και να ζητήσουμε τη συνδρομή της μυθολογίας, της ιστοριογραφίας και της φιλοσοφίας.

Στην αρχαία ελληνική μυθολογία, οι θεοί εμφανίζονται με ανθρώπινα χαρακτηριστικά και συναισθήματα. Πρώτα πρώτα, είναι θεοί προσωπικοί και όχι απρόσωποι. Ύστερα, σχετίζονται συνεχώς με τους θνητούς και συνάπτουν μαζί τους διαφόρων ειδών σχέσεις. Και, όσον αφορά τα στοιχεία που συγκροτούν το χαρακτήρα τους, μοιάζουν πάρα πολύ με τους ανθρώπους. Τόσο πολύ που θα μπορούσαμε να πούμε ότι δεν έπλασαν οι θεοί τους ανθρώπους αλλά οι άνθρωποι τους θεούς «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση». Γι' αυτό και (από τον Όμηρο και μετά) κάθε θεός συμβολίζει μία ή περισσότερες ανθρώπινες ιδιότητες. Ας θυμηθούμε την Αθηνά, που είναι η θεά της σοφίας, ή την Αφροδίτη, που είναι η θεά του έρωτα.

Αυτός ο ανθρωπομορφισμός είναι σε μεγάλο βαθμό δουλειά των ποιητών – και κυρίως του Ομήρου και του Ησίοδου. Αυτό μας το λέει και ο Ηρόδοτος, που γράφει στο δεύτερο βιβλίο των *Ιστοριών* του: «Και την προέλευση του κάθε θεού (ή αν όλοι τους υπήρχαν ανέκαθεν) και ποια μορφή είχαν, τα αγνοούσαν οι Έλληνες ως χτες και προχτές, που λέει ο λόγος. Γιατί πιστεύω ότι ο Ησίοδος και ο Όμηρος έζησαν μόλις τετρακόσια χρόνια πριν από μένα κι όχι περισσότερα. Λοιπόν αυτοί είναι που δημιούργησαν για τον ελληνικό κόσμο τη γενεαλογία των θεών και τους έδωσαν τις ονομασίες και μοίρασαν ανάμεσά τους τις θρη-